

О. Я. Романів

канд. геогр. наук, доцент кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

А. Ф. Онопрійчук

вчитель географії Чудельської ЗОШ І-ІІІ ст. Сарненського р-ну Рівненської обл.

Ю. А. Ковальчук

студентка Рівненського кооперативного економіко-правового коледжу

КРИТЕРІЇ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ САРНЕНЬКОГО РАЙОНУ

Пропонована робота є продовженням серії досліджень просторово-часових аспектів демографічних проблем Рівненської області на локальному рівні. У статті проаналізовано старіння населення у населених пунктах Сарненського району Рівненської області за коефіцієнтами старіння населення. Зроблено висновки про те, що на даному етапі спостерігається перехід Сарненського району від демографічного старіння за типом «зверху» до демографічного старіння «знизу» у результаті зниження народжуваності.

Ключові слова: населення, вікова група, старіння населення, демографічне старіння, коефіцієнт старіння

Romaniv O. Y., Onopriychuk A. F, Kovalchuk Y. A. Demographic ageing measures of Sarny District

The present article is a continuation of a series of investigations of spatial-temporal aspects of demographic problems in the Rivne region on a local level. The article focuses on the analysis of ageing in the Sarny district. The author calculated and analysed the ageing ratios in the district. It was concluded that there is a shift from the type of demographic ageing «from above» to demographic ageing «from below» as a result of fertility decline at this stage in the Sarny district.

Key words: population, age group, population ageing, demographic ageing, ageing factor

Дослідження демографічних проблем не втрачає своєї актуальності в Україні у контексті посилення старіння населення, під яким розуміють збільшення частки осіб старших вікових груп в структурі населення.

Вікова структура населення знаходиться в тісній взаємодії зі всіма демографічними показниками, відіграє активну роль як у суспільних, так і в демографічних процесах. Зокрема, З.О. Пальян зазначає, що старіючі суспільства, з високою питомою вагою літніх і старих осіб, схильні до догматизму і застою. [2, с.113] Тому існує нагальна необхідність розробки і впровадження комплексу заходів, які могли б запобігти наростаючому погіршенню демографічної ситуації, оскільки долати демографічну кризу значно важче, ніж соціально-економічну.

Причинами старіння населення є тривалі негативні демографічні зміни та зрушення, а саме: падіння народжуваності, ріст смертності, опосередковано й

міграційні процеси. Розрізняють два типи старіння населення: старіння «знизу», що є результатом зниження народжуваності; старіння «зверху», що є результатом збільшення середньої очікуваної тривалості життя та зменшення смертності в старших вікових групах за умови низької народжуваності. Для України в цілому характерний насамперед перший тип старіння, оскільки народжуваність є вкрай низькою, а смертність в старших вікових групах не зменшується, тривалість життя залишається невисокою.

Рівненська область характеризується значно кращими показниками відтворення та структури населення у порівнянні із іншими регіонами, але динаміка демографічних показників останніми роками демонструє незадовільні тренди. Так, середній вік населення в Рівненській області за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року становив 35,9 років, а на початок 2015 року зріс до 37,0 [6, с.238], що є підтвердженням тенденції до демографічного старіння і в цій області. Диференціація особливостей вікової структури в Рівненській області обумовлює необхідність її вивчення в територіальному і часовому вимірах з метою встановлення причин зміни та розробки пропозицій щодо регіональної демографічної політики. Пропонована робота є продовженням наших досліджень, започаткованих у [4] та [5].

За критерій для оцінки демографічного старіння «зверху» використовують частку в населенні осіб, старших певного віку. Для оцінки рівня демографічного старіння у міжнародних порівняннях за рекомендацією ООН використовується коефіцієнт старіння, що визначається як частка осіб у віці 65 років і старше (d_{65+} , %), для якого встановлено такі градації: молоде населення — до 4 %; на порозі старості — 4 – 7 %; старе населення — 7 % і більше.

Рівень старіння населення також визначається за оціночною шкалою Ж. Боже-Гарньє та Россета. Ступінь прояву цього процесу відображає коефіцієнт старіння населення, що характеризує частку осіб, які досягли та перетнули перший поріг старості (60 років) у загальній чисельності населення (d_{60+} , %). Шкала цього показника така: 1-ий етап – демографічна молодість — <8 %; 2-ий етап – перший поріг старості — 8–10 %; 3-ій етап – власне поріг старості — 10–12 %; 4-ий етап – демографічна старість — 12% і вище. Демографічна старість (4-ий етап) поділяється на такі проміжні етапи: початковий рівень демографічної старості — 12–14%; середній рівень демографічної старості — 14–16%; високий рівень демографічної старості — 16–18%; дуже високий рівень демографічної старості — понад 18%. [1]

За Методичними рекомендаціями вказується на доцільність визначення іще двох коефіцієнтів: довголіття (d_{80+} , %) і довгожителства (d_{90+} , %), які розраховуються відносно чисельності осіб у віці 60 років і старше [1].

Поряд з коефіцієнтами старіння «зверху» для характеристики демографічної старості застосовують коефіцієнт старіння «знизу», який розраховують як частку дітей віком 0-14 років у всьому населенні [1].

Для порівняння вікової структури населення поселень Сарненського району у різні роки в даному дослідженні використано показник рівня відмінності структури, обчислений за методологією В. М. Рябцева [3, с. 308]:

$$I_r = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1 + d_0)^2}}, \quad (1)$$

де I_r – показник рівня відносної відмінності структури, що показує, як суттєво змінилася вікова структура за досліджуваний період, d_0 та d_1 – значення показників структури порівнюваних періодів.

Показник I_r може змінюватися у межах від 0 до 1. Чим ближчий показник до 1, тим більш суттєвих змін зазнала структура.

Сарненський район разом із сусідніми Володимирецьким, Рокитнівським та Березнівським характеризуються найнижчими коефіцієнтами старіння d_{65+} (рис. 1). В структурі населення району найменшу частку становить населення старше працездатного віку, процеси демографічного старіння відбуваються тут нижчими темпами, ніж у інших районах. Проте за шкалою коефіцієнта старіння ООН все ж населення району класифікується як старе.

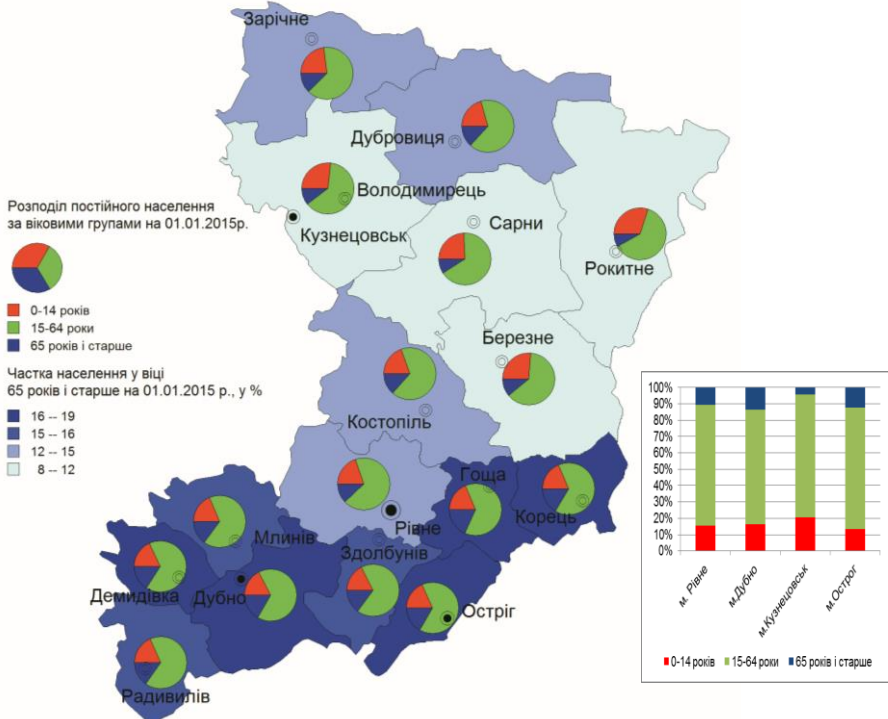

Рис. 1. Структура постійного населення за окремими віковими групами (укладено за [6, с. 258])

Аналіз відносних відмінностей вікової структури населення поселень Сарненського району за 2000 – 2010 рр. показав, що суттєвих змін вона не зазнала, а впродовж 2000-х років залишалася приблизно такою ж. Більш помітні

зрушення у віковій структурі спостерігалися у селах Любиковичі та Люхча, а найменші – у селах Карасин, Чудель (табл. 1).

У всіх сільських населених пунктах району за 2000 – 2010 рр. зміни вікової структури стосувалися зменшення питомої ваги осіб вікової групи у віці 65 років і старше (за винятком сіл Вири та Тинне, де питома вага цієї вікової групи зросла). В цілому такі зміни призвели, на перший погляд, до покращення вікової структури населення.

Таблиця 1

Рівень відносних відмінностей вікової структури населення у населених пунктах Сарненського району за 2000-2010 роки

Населений пункт	I_r
В. Вербче	0,10
Вири	0,07
Кам'яне	0,06
Карасин	0,04
Карпилівка	0,07
Катеринівка	0,05
Корост	0,06
Кричильськ	0,08
Кузьмівка	0,11
Любиковичі	0,14

Населений пункт	I_r
Люхча	0,15
Немовичі	0,07
Ремчиці	0,09
Селище	0,11
Степань*	0,09
Стрільськ	0,08
Тинне	0,12
Тутовичі	0,11
Чудель	0,03

*для с. Степань розрахунки проведені за даними 2005-2010 років

До висновку про покращення демографічної ситуації приходимо, проаналізувавши рівень демографічної старості населення за шкалою Ж. Боже-Гарньє та Россета. У 2000 році у 13 селах із 18 рівень демографічної старості був дуже високим, лише у с. Люхча – середній, а у с. Корост – початковий. У 2010 році бачимо покращення ситуації, оскільки дуже високий показник демографічної старості був лише у п'яти селах: Карасині, Кричильську, Кузьмівці, Ремчицях, Стрільську. Деякі населені пункти, як-от с. Тинне, перейшли із дуже високого рівня демографічної старості у передстарість, а с. В.Вербче, із дуже високого у початковий рівень демографічної старості (рис. 2).

Проте оптимістичні висновки про позитивні тенденції у динаміці показників демографічного старіння у Сарненському районі можна заперечити, якщо проаналізувати динаміку коефіцієнтів старіння населення «знизу» (рис. 3): лише за винятком сіл Кам'яне, Карасин, Любиковичі, Ремчиці, у всіх населених пунктах питома вага вікової групи дітей скоротилася.

Отже, аналізуючи ситуацію за 2000–2010 роки, бачимо: співвідношення вікових груп змінюється на користь осіб працездатного віку. Є підстави стверджувати, що населення району поступово, невеликими темпами омолоджується, але таке явище є тимчасовим. Тому фактично на даному етапі спостері-

гається перехід Сарненського району від демографічного старіння за типом «зверху» до демографічного старіння за типом «знизу».

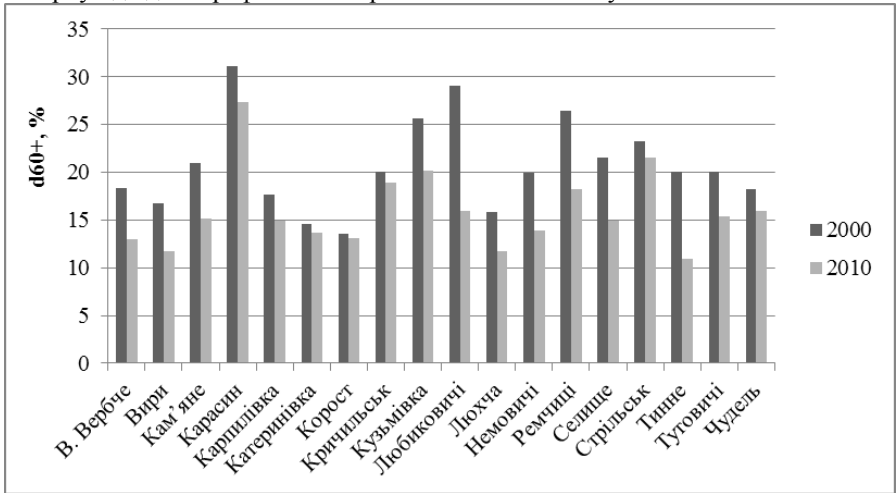

Рис. 2. Коефіцієнт старіння населення за оціночною шкалою Ж. Боже-Гарньє та Росseta у населених пунктах Сарненського району

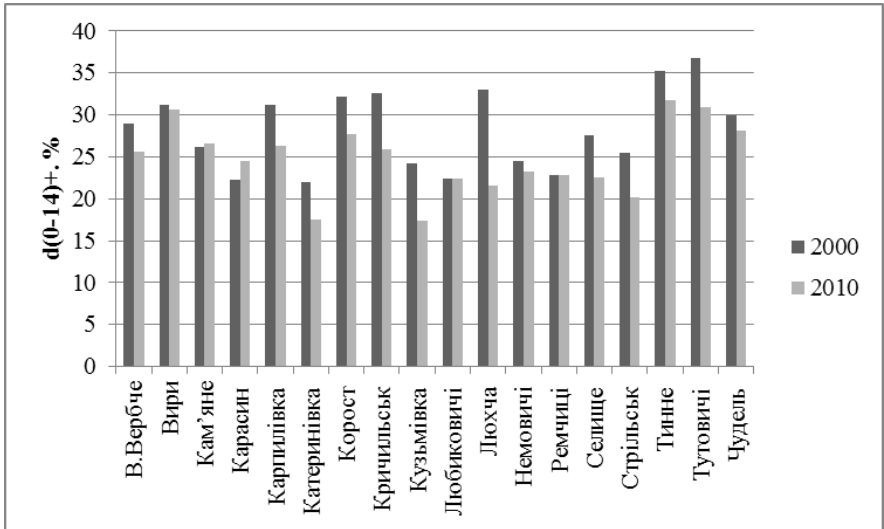

Рис. 3. Коефіцієнт старіння населення «знизу» у населених пунктах Сарненського району

Таким чином, старіння населення у Сарненському районі в подальшому буде пов'язане не зі зниженням смертності, а головним чином зі зниженням народжуваності, як і в решті регіонів України. Смертність в сучасних умовах практично не знижує темпи старіння населення, тому що багато людей живуть у літньому

віці значно менше, ніж у розвинутих країнах, які досягли суттєвого росту тривалості життя. У Сарненському районі у перспективі збільшуватимуться втрати демовідтворювального та життєвого потенціалу населення. Незадовільною залишиться ситуація з трудовим потенціалом у селах Карасин, Кричильськ, Кузьмівка, Ремчиці та Стрільськ, де зростає економічне «навантаження» працездатних вікових груп непрацездатними, а тому не забезпечуються демографічні передумови сталого соціально-економічного розвитку.

Отже, ситуація в Сарненському районі на тлі загострення демографічної кризи в Україні має більш привабливий, але не втішний стан. При відносно задовільній віковій структурі населення Сарненського району та значній частці осіб працездатного віку спостерігаються зародки негативних тенденцій на перспективу. Подолання цих негативних демографічних трендів вимагає мобілізації зусиль на здійснення спеціальних заходів соціальної і демографічної політики. Ці заходи слід спрямувати на такі вирішальні й досить тонкі демографічні процеси, як кількісні, якісні й структурні зрушення у населенні, і насамперед – на зростання тривалості життя населення. Лише гнучка і спрямована на кожну окрему людину демографічна політика спроможна зберегти здоровий генофонд нації, забезпечити умови для розширеного відтворення населення, що стане найвищим критерієм успіху будь-яких реформ та оцінкою ставлення держави до свого народу, його минулого, сучасного і майбутнього.

1. Наказ Держкомстату України № 602 від 13.12.2006 «Про затвердження Методологічних положень щодо статистичного аналізу чисельності та складу населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base31/ukr31020/index.htm>
2. Пальян З. О. Демографічна статистика: [Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / З. О. Пальян. — К.: КНЕУ, 2003. — 132 с.
3. Региональная статистика: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям: «Статистика», «Региональная статистика», «Экономика и управление на предприятии», «Статистика отраслей национальной экономики» / Е. В. Зарова [и др.] ; ред. : В. М. Рябцев, Г. И. Чудилин. – М. : МИД, 2001. – 380 с.
4. Романів О. Феномен високої народжуваності у Рокитнівському районі Рівненської області / О. Романів, О. Яроменко, Т. Лук'янчук // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з участю закордонних учених, присвяченої 70-річчю кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19-20 листопада 2015 р. / [відп. ред. : проф. О.І. Шаблій] . – Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2015. – С. 169-176.
5. Романів О. Я. Репродуктивна та шлюбна поведінка населення Рівненської області. / О. Романів, О. Самчук // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – Вип. 18(1). – С. 118–125.
6. Статистичний щорічник Рівненської області 2014. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Рівненській області / за ред. Мороза Ю. В. – Рівне: 2015.– 575 с.